

Herkomst en woonplaats als benoemingsmotieven bij familienamen van de Limburgse Kempen

0. De geografie als naamgevingsfactor

De belangrijkste naamgevingsfactor voor de Limburgse familienamen is de afkomst. Patroniemen en metroniemen vormen er het leeuwendeel. Hoewel de herkomst een veel minder belangrijke rol speelt, maken we in dit artikel enkele kanttekeningen van lexicografische aard bij geografisch geïnspireerde familienamen uit de Limburgse Kempen. Het betreft een aantal zogenaamde concentratienamen, die elders weinig of niet voorkomen ⁽¹⁾.

Wat betreft het aandeel van de lexicale naamgevingsmotieven, stelde A. Marynissen in haar onderzoek van de Vlaamse familienamengeografie vast dat dit in Vlaanderen bij de twintig frequentste namen per provincie aan-

⁽¹⁾ Naar de invloed van herkomst en woonplaats op onze familienamen is weinig kleinschalig onderzoek gedaan. In Nederland bestudeerden BUITENHUIS en HEEROMA in de jaren zeventig de migratiebeweging van geografische namen in Noord-Brabant (*Bijdragen en Mededelingen van de Commissie voor Naamkunde en Nederzettingsgeschiedenis van de Koninklijke Nederlandse Akademie van Wetenschappen te Amsterdam XXVII* (1972), p. 5-35. Hetzelfde deed DEBRABANDERE voor Vlaanderen (*Naamkunde* 4 (1972), p. 134-149. Van Loon onderzocht de Nederlandse herkomstnamen op morfeemgeografisch vlak (*Mededelingen VLDN* 21 (1981). In 2001 publiceerde Magda DEVOS het artikel «Het landschap in eigennamen», naar aanleiding van de dialectendag in Alden Biesen, in *Het Dialectenboek* 6 (2001), p. 17-53. Ten slotte verschenen twee artikels van Frans CLAES over de invloed van toponiemen op familienamen in de streek van Diest in *Naamkunde* 15 (1983), p. 129-179 en *Naamkunde* 30 (1998), p. 79-143.

zienlijk verschilt⁽¹⁾. Van Keymeulen onderzocht de frequentie van familienamen in Vlaams-Brabant (zonder Brussel). Van de 430 namen die meer dan 100 maal voorkomen, zijn er 150 vader- of moedernamen (34 %), maar hebben er 160 (37 %) een geografische inslag⁽²⁾.

Geografisch bepaalde familienamen delen we in in herkomstnamen en woonplaatsnamen. Onder herkomstnamen verstaan we de namen die verwijzen naar de oorspronkelijke streek, stad, het dorp of het gehucht waar iemand vandaan komt (*Van Brabant, Van Geel*). Woonplaatsnamen duiden daarentegen op een bepaald punt in het ruimtelijke kader waar iemand verblijft : een woning, een weg, een landschappelijk element (*Vandeput, Daelemans*).

Dat niet alleen in Nederlands-Limburg, maar ook in Belgisch-Limburg de afstammingsnamen veruit de hoofdmoot vormen en beroepsnamen, eigenschapsnamen en geografische namen eerder uitzonderlijk zijn, blijkt uit de lijst van de 20 populairste familienamen⁽³⁾.

1. Belgisch-Limburgse familienamen :

1	Claes	8	Thijs	15	Houben
2	Peeters	9	Lemmens	16	Reynders
3	Janssen	10	Willems	17	Daniëls
4	Hermans	11	Maes	18	Wouters
5	Martens	12	Aerts	19	Bosmans
6	Jacobs	13	Jans	20	Smets
7	Gielen	14	Smeets		

⁽¹⁾ A. MARYNISSEN 1994.

⁽²⁾ Van KEYMEULEN 2001.

⁽³⁾ A. MARYNISSEN 1994, 2-3.

17 van de 20 familienamen zijn patroniemen. De enige uitzondering vormen de beroepsnamen Smeets en Smets en de toponymische naam Bosmans. Ook bij de 30 volgende familienamen behoren er 21 in Belgisch-Limburg tot de categorie van de afstammingsnamen ⁽¹⁾

Hieronder volgt de lijst van de 20 meest voorkomende familienamen uit 3 gemeenten van de Limburgse Kempen: Lommel (westen), Peer (centraal) en Kinrooi (oosten). De historisch-lexicale motivering met een dominantie van patroniemen is nagenoeg overal dezelfde. Enkel de onderstreepte familienamen zijn geen patroniemen.

<i>Lommel</i>		<i>Peer</i>		<i>Kinrooi</i>	
1	Jansen	1	Gielen	1	Jansen
2	<u>Vandenberk</u>	2	<u>Winters</u>	2	<u>Smeets</u>
3	Maes	3	<u>Kelchtermans</u>	3	Peeters
4	Mannaerts	4	<u>Smeets</u>	4	Baens
5	Claes	5	Ceyssens	5	Coolen
6	Mertens	6	Loos	6	Segers
7	Willekens	7	Evens	7	Dirx
8	<u>Vandenboer</u>	8	<u>Creemers</u>	8	Houben
9	<u>Geboers</u>	9	Hendrix	9	Rutten
10	Geuens	10	Paesen	10	<u>Stals</u>
11	<u>Huysmans</u>	11	Bollen	11	<u>Brouns</u>
12	Poets	12	Jansen	12	Hermans
13	Wouters	13	Vrijzen	13	Kunnen
14	Emmers	14	Driesen	14	Truijen
15	<u>Van Endert</u>	15	<u>Swennen</u>	15	<u>Bosmans</u>
16	<u>Cochet</u>	16	Claes	16	Gielen
17	Janssen	17	Lemmens	17	Henckens
18	<u>Bergmans</u>	18	<u>Pinxten</u>	18	Nies
19	Gerits	19	Thijs	19	<u>Verstraete</u>
20	<u>Bosmans</u>	20	<u>Ulenaers</u>	20	<u>Craeghs</u>

⁽¹⁾ A. MARYNISSEN 1994, p. 2-3.

Voor Lommel is het beeld ietwat afwijkend. Er zijn de 3 beroepsnamen (*Geboers*, *Vandenboer* en *Huysmans*). Daarnaast treffen we meer toponymische namen aan. Naast *Bosmans* en *Bergmans* zijn er 2 *van*-namen. *Van Endert* is een herkomstnaam. Een absolute uitschieter is echter *Vandenberck*, een migratiennaam die pas vanaf 1750 in Lommel opduikt. De naam *Vandenberck*, oorspronkelijk *Verberck*, *Verberckct*) is eveneens zeer verspreid in het zuiden van de provincie Noord-Brabant en gaat terug op de plaats *Hoge* en *Lage Berk* (ten zuiden van Eindhoven). De bijnaam *Cochet* is een migratiennaam, afgeleid van Frans *coq* 'haan'. De naam verschijnt in Lommel na 1800. De *Cochets* migreerden vanuit Sivry (provincie Henegouwen) en vestigden zich als ontginners van heidegronden in de Noorderkempen. *Vandenberck* en *Cochet* kunnen we als Lommelse concentratienamen beschouwen. Hun aanwezigheid is te danken aan de grensligging en de 19de-eeuwse ontginningsmogelijkheden in deze gemeente⁽¹⁾.

Van de 20 familienamen in Peer wijzen er 13 op afkomst. *Creemers*, *Smeets*, *Swennen* en *Ulenaers* zijn beroepsnamen. *Kelchtermans* is een herkomstnaam op *-man* (*Kelchterhoef* in Houthalen); *Winters* staat in verband met het jaargetijde. *Pinxten* duidt op het kerkelijke feest.

Naast de 14 namen in verband met afkomst telt Kinrooi 1 beroepsnaam (*Smeets*), 2 eigenschapsnamen (*Brouns*, *Craeghs*) en 3 geografische namen (*Bosmans*, *Stals*, *Verstraete*).

⁽¹⁾ MENNEN, 1992, 111.

2. Familienamen in de Limburgse Kempen

Toponymische namen vormen dus slechts een gering aandeel in het totale familienamenpakket, maar zijn geen uitzondering. Typisch voor de regio zijn onder meer :

*Bamps, Bammens, Bergs, Bongaerts,
Broeckx, Camps, Indekeu, Poelmans, Put,
Savelkoul, Ven, Verkoyen, Wijers (Wiers).*

Deze aardrijkskundige namen verwijzen naar een of ander landschappelijk kenmerk : een besloten akkergebied, braakliggend terrein, boomgaard, plas, visvijver, vochtig hooiland of zandkuil. Over de oorspronkelijke herkomst of woonplaats van de naamdrager lichten ze ons niet in, omdat deze terreintypes overal voorkomen. We onderzoeken thans een aantal geografisch bepaalde namen in het verleden en een aantal nog bestaande autochtone geografische namen. Ze komen zeer geconcentreerd voor en verwijzen naar een welbepaalde, nog duidelijk herkenbare herkomst of woonplaats.

3. De geografie in de familienaamgeving van de Limburgse Kempen in de late Middeleeuwen

3.1. CIJFERS

Van Loon stelde in zijn onderzoek van de morfeemgeschiedenis der Nederlandse toenamen vast dat in het verleden ongeveer een derde van de toenamen in de Kempen patronymisch was ⁽¹⁾.

⁽¹⁾ VAN LOON 1981, 415.

Zonhoven : periode 1422-ca.1440 : 21 % ⁽¹⁾.

Eigen onderzoek van een cijnsregister van Lummen bevestigt deze cijfers :

cijnsplichtigen in 1510 ⁽²⁾

Aantal : 176

Vader-, moedernamen : 84 (47 %)

Met geografisch bestanddeel : 39 (22 %).

In het oudste hertogelijke cijnsboek van 1340 ⁽³⁾ blijkt daarentegen voor het destijds Brabantse Lommel het aantal geografisch geïnspireerde toenamen hoger te liggen dan het aantal patroniemen.

Aantal : 190

Vader-, moedernamen 36 (18 %)

Met geografisch bestanddeel : 49 (25 %).

3.2. DE RELATIE TUSSEN WOONPLAATS OF HERKOMST EN FAMILIENAAM

3.2.1. *Bronnen*

Voor dit onderzoek maakten we gebruik van archivalia uit het westen van de Limburgse Kempen, meer bepaald de heerlijkheid Lummen. Deze lag in het grensgebied van het hertogdom Brabant en het prinsbisdom Luik. Lummen was in de Middeleeuwen een dubbelheerlijkheid. Drie vierde ressorteerde onder de heer van Lummen (later de prins-bisschop van Luik); een vierde onder Brabant. Er waren bovendien drie schepenbanken : de buitenbank met Brabants recht, de buitenbank met Loons recht en de bin-

⁽¹⁾ *Id.*

⁽²⁾ RAH : Schepenbank van Lummen, 66 (1509-1525).

⁽³⁾ ARAB : Rekenkamer van Brabant, 45038.

nenbank die onder het gezag van de twee heren stond. Tot de Lummense buitenbank behoorden de dorpen Koersel, Linkhout, Schulen. Het grondgebied van beide partijen lag versnipperd over heel Lummen zonder een doorlopende grensafbakening.

Het bronnenmateriaal van omstreeks 1500 bewijst dat destijds herkomst of woonplaats een veel belangrijkere rol speelde bij het geven van een toenaam. Slechts een gering aantal van deze geografisch bepaalde namen wist echter de status van volwaardige familienaam te verwerven.

3.2.2. *Herkomstnamen*

in de heerlijkheid Lummen omstreeks 1500

In de onderstaande twee toenamen is de relatie tussen de benoemde persoon en de naamgever zeer eng. Beiden moeten tot dezelfde leefgemeenschap behoord hebben :

Ginderboven : matys *ghinder bouen*, 1485, SL 145, 18r;

Ginderachter : aert *gind(er) acht(er)*, 1519, SL 66, 10v⁽¹⁾.

Binnenbank van Lummen :

Personen die woonden in het deel van Lummen dat «*ben(nen) de vryheyd*» lag :

Binnemans : aert *binnemans*, 14de eeuw, kop. 15de eeuw, ARAB 44798, 47r; he(n)ne(n);

by(n)nemans kind(er), 1482, SL 94b, 38;

gielis bynnema(n)s, 1513, SL 66, 90r; reijner *binnemans*, 1519, SL 66, 11v;

Van Hamel : henr(ic) *van hamel*, 1523, SL 66, 17v; thans nog kasteel «Het Hamel».

⁽¹⁾Cf. familienamen als Van Ginderachter, Van Ginderbuyten, Van Ginderneder, Van Ginderover (DEBRABANDERE 1993, 576-577).

Buitenbank van Lummen : gehuchten, dorpen, plaatsen :

- Hagelsteen : ghiel van *hagelsteen*, ± 1500, SL 66, 2r; peter *hagelsteen*, 1509, SL 66, 1v; peter *hagelsteens*, 1515, SL 66, 7v; plaats in het gehucht Gestel;
- Tiewinkel : mathys van *thiewinckel*, 1510, SL 66, 2v; gehucht van Lummen;
- Laar : reynerus *sup(er) laer*, 15de eeuw, SLH2, 11v; ja(n) *laerman*, 1531, SL 94b, 215; gehucht van Lummen;
- Gestel : peter van *gestel*, 1514, SL 66, 7r; gehucht van Lummen;
- Geeneiken : jan peters van *geeneycken*, 1516, SL 66, 9r; gehucht van Lummen;
- Koersel : jan matheus van *corsel*, 1486, SL 94b, 3;
- Stal : gertrudis *de stalle*, 15de eeuw, SLH 2, 10v; reynerus *de stalle*, 15de eeuw, SLH 2, 11v; gehucht van Koersel;
- Schriek : jan *scricma(n)s*, 1486, KAB 5122, 6r; reyner *scricx*, 1509, SL 66, 6r; plaats in Koersel;
- Langeneiken : ghiselbertus *de langh(en) eeyken*, 15de eeuw, SLH2, 10v; plaats in Koersel;
- Valkenburg : wynricus *de valke(n)borgh*, 15de eeuw, SLH2, 10v; tielen *valkenborgs*, 1510, LCH 192, 368v; plaats in Koersel;
- Eerdweg : henric van *den eertwech*, 14de eeuw, kop. 15de eeuw, ARAB 44798, 48v; dierick *opden eertwech*, 1517, SL 66, 162v; straat in Koersel;
- Herlo : jan van *herloo*, 1506, SL 145, 36r; ghiel van *heerl*, ± 1509, SL 66, 2r; plaats in Schülen;
- Kastel : h(er)man *casterman*, 1509, SL 66, 1r; woonkern van Koersel.

Uit de nabije omgeving

Dorpen

- Oostham : peter van hamme, 1515, SL 66, 8r;
Berbroeck : peter van berbroeck, 1513, SL 66, 5v;
Heppen : walter(o) de heppene, 15de eeuw, SLH2,
11v;
Beringen : wouter berinx, 1509, SL 66, 1r;
Paal : johannes paelmans, 15de eeuw, SLH 2,
11r;
Korspel : claes corvers alias van kerspel, 1510, SL 66,
3r; juliaen van kerspel, 1514, SL 66, 6r;
Tessenderlo : henrick van loe, 1512, SL 66, 4r;
Houthalen : aert van houthalen, 1512, SL 66, 4r;
Zonhoven : jan van sonue(n), 1521, SL 66, 14v;
Stevoort : aert van steyvort, 1519, SL 66, 10v;
Schaffen : laureys van scaffen, 1510, SL 66, 2v;
Meldert : aert van meldert, 1512, SL 66, 3v.

Andere nederzettingen (heerlijkheid, gehucht) of akkercomplex

- Bakel, gehucht van Zelem :
jan van baeckel, 1540, SL 94b, 373;
Beukenberg (Beverlo en Oostham) :
peter vand(en) buekensberch, ± 1500, SL
66, 2r;
Briel, abdijhoeve van Averbode in Hechtel :
peeter vanden briele, 1500, SL 145, 24v;
joes vanden briele, 1520, SL 66, 13r;
Donderslag (Meeuwen) :
jan van dondersloe, 1509, SL 66, 6v;
Elsstreken : bouw- en hooilandcomplex in Zonhoven :
gert van eelsrake(n), 1509, SL 66, 6r;

Groenendaal (Beringen) :

pet(er) van *gruenendaal*, ± 1510, SL 66, 2v;

Hal, gehucht van Heusden :

martinus de halle, 15de eeuw, SLH2, 11v;

Halbeek, oude heerlijkheid onder Donk :

motoel van halbeeck, 1485, SL 145, 18r;

Hazeldonk (Schaffen) :

pro gerardo *haseldonc*, 15de eeuw, SLH 2, 11r;

Hees (Schaffen en Zelem) :

arnout van hese, 1514, SL 66, 7r;

Hoenderboom (Hechtel) :

maria hoenderboems, 1509, SL 66, 1v;

Houweiken, gehucht van Heusden :

michiel vander houeyken, 1513, SL 66, 5v;

wilbort vander houeycken, 1515, SL 66, 8r;

IJzeren, vroegere gehucht van Halen :

jans van yseren, 1509, SL66, 6r;

Meelberg, akkergebied in Schaffen :

henrick meerleberchs, ± 1509, SL 66, 2r;

henr(ic) van meerleberch, 1512, id. 4r; *jan*

merleberchs, 1522, SL 66, 16v;

Meerhout, vroegere gehucht van Donk of Meerhout (provincie Antwerpen) :

goyuaert meerhouts, 1513, SL 66, 5r; *wil-*

lem van meerhout, 1515, SL 66, 7r; *meriken*

meerhouts, 1515, SL 66, 7r; *lieben meer-*

houts, 1519, SL 66, 12v;

Oerle, Paal : pro *theoderi(co) de oerle*, 15de eeuw, SLH 3, 23r;

Velpen, heerlijkheid onder Halen :

jan van velpen, 1516, SL 66, 8r.

Uit Vlaams-Brabant

- Binkom : thys *va(n) binckom*, 1510, SL 66, 2v;
Oudenrode : jan *van auwenrode*, 1522, SL 66, 16r; (Aarschot)
Rillaar : tyske(n) *van rillaer*, 1515, SL 66, 8r;
Tienen : juet *va(n) thiene(n)*, 1513, SL 66, 5r.

Uit andere gemeenten in Belgisch-Limburg

- Achel : dierick *van achel*, 16de eeuw, SL147, 288;
henrick *van achel*, 1506, SL 94b, 47;
Gelmen : lenaert *van gelmen*, 1512, SL 66, 4r;
Kozen : marie *van cosen*, 1516, SL 66, 8r;
Lommel : gerardus *de lumele*, 1370, AV, I, 41r;
gheert *lumelen*, 1439, SB 58, 39v; Gertruden de stalle al(ia)s *de lomele*, 15de eeuw, SLH 3, 20v;
Meeuwen : jan *van meuwen*, 1516, SL 66, 8r; frerick *va(n) mewen*, 1521, SL 66, 14r;
Peer : michael *peerman*, 15de eeuw, SLH 3, 21r;
jan *van peer*, 1514, SL 66, 6r;⁽¹⁾
Pelt : hubrecht *van peelt*, 1509, SL 66, 5v;
Rijkel : jan *van rykel*, 1512, SL 66, 4r.

Uit de provincie Antwerpen

- Arendonck : jan *va(n) arendonck*, 1509, SL 66, 1r;
Balen : andries dillen alias *van balen*, 1514, SL 66, 6r; marie *van balen*, 1516, SL 66, 9r;
Mol : jan *molmans*, 1523, SL 66, 17v;
Postel : peter *postelmans*, 1509, SL 66, 1v; jan *postelmans*, 1515, SL 66, 7v; (gemeente Mol).

⁽¹⁾Peer was destijds ook een gehucht van de gemeente Schaffen (Vlaams-Brabant).

Uit andere streken of steden

- Vlaanderen : lysbeth *van vlaenderen*, 1513, SL 66, 5r;
Brussel : jan *brueselmans va(n) goerselaer*, 1515, SL 66, 7v;
Doornik : lysbeth *van dornick*, 1519, SL 66, 12v; aert *van dornick*, 1520, SL 66, 14r.

Uit het buitenland

- Mark (Westfalen) :
joncker jan *vand(er) marck*, 1519, SL 66, 10v;
Brandenburg : merten *van brandeborch*, 1521, SL 66, 14r.

Ten slotte zijn er een groot aantal geografisch bepaalde namen die in verband staan met een landschappelijk kenmerk, een verkeersweg, een inrichting of een woning. Het is meestal onmogelijk te achterhalen naar welke specifieke plaats verwezen wordt.

Landschap

- Bos : vaes *vanden bossch*, 1514, SL 66, 6v;
Eik : francis *onder de eyck*, 1521, SL 66, 15r;
Gelenberg : peter *vanden gelenberge*, 1520, SL 66, 13r;
Goor : gielken *inden goer*, 1516, SL 66, 8r;
Heide : heyliwigis *sup(er) mericam*, 15de eeuw, SLH 2, 10v; peter *va(nder) heyd(en)*, 1509, SL 66, 1r; reyner *opde heyde*, 1509, SL 66, 6r;
Hout : petrus *de ligno*, 15de eeuw, SLH 3, 22v; meriken *houtmans*, 1520, SL 66, 13v;
Kamp : thys *vanden campe*, 1514, SL 66, 6v; laureys *vanden campe*, 1515, SL 66, 8r;
Kouwberg : jan *van coubergen*, 1513, SL 66, 5r;
Kraaiwinkel : jan *vand(en) creywinckel*, 1520, SL 66, 14r;

- Laarbos : nielis *inden laerboss*, 1516, SL 66, 9v;
Molenbroek : lysbeth *va(n) molenbroeck*, 1522, SL 66,
17r;
Ven : aert *opt vinneken*, 1523, SL 66, 17v;
Vliet : henrick *vander vliet*, 1516, SL 66, 9v;
Wijer : gouaert *van(den) wyer*, 1509, SL 66, 1v.

Gebouw

- Hoeve : jacobus *dictus op die houe*, 15de eeuw,
SLH 2, 11r.

Inrichting

- Spek⁽¹⁾ : aernout haechdoorns *al(ia)s va(n)d(er)
specke(n)*, 1514, SL 66, 7r;

(Val)gaar, veldgaar⁽²⁾ :

heyn *garen*, 1509, SL 66, 1r; jan *gaermans*,
1509, SL 66, 1v; wouter *vanden valgaert*,
1516, SL 66, 9v; jan *veltgayers*, 1523, SL
66, 18r;

- Voorde : merten *vander voert*, 1525, SL 66, 21r.

Verkeersweg

- Straat : jan *op straete*, 1485, SL 145, 18r; merten
opt straet, 1516, SL 66, 8r.

Woning

- IJsvogel : joachim *ind(en) ijsvogel*, 1519, SL 66, 12r;
woning in Diest;
Molenijzer : jan *int moele(n)ijser*, 1509, SL 66, 6r.

⁽¹⁾Mnl. specke, spicke, spick : 'een uit rijshout, zand, zoden en dgl. bestaande weg, ook een op dezelfde wijze gemaakte brug of dam' (MW).

⁽²⁾Mnl. gader : 'hek, traliedeur in de omheining van een akker' (MW).

Het verband tussen familienaam en plaatsnaam blijkt duidelijk uit volgende attestaties :

BLOOK → OP DE BLEUK/ BLEUKMANS

... *maria van cuelen heeft opgedragen tot behoefte haers soens peter blueckmans haer tocht van eene(n) stuck lants te castell gelegen reengenoeten* ... *jan opte bluecke voirs(creuen) ter tweeder, ende jan blueckmans de jonge ter derder zyden, 1566, SL 73, 7v;*

huys ende hof met noch twe bloexkens daer by gelegen ... ontrent stalreg(enoet) ... mathys bleuckmans erfgena(men) ende den blueckman, 1579, SL 74, 279v;

SCHRIEK → SCHRIEKS

opde scrieck te coersel rengenooten ghielis scriecks, 1527, SL 95, 114r; voor jan scricx, van een stuck vroenten aende schrick heijde gelegen, ± 1670, SLH 4, 315r.

4. Herkomstnamen in de Limburgse Kempen vandaag

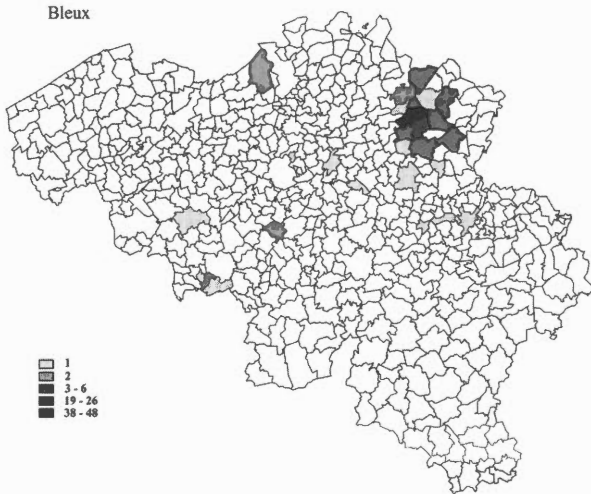
In de Limburgse Kempen zijn een aantal familienamen bewaard gebleven die specifiek zijn voor deze streek en die naar een nog lokaliseerbare plaats in deze regio verwijzen. De kaarten met de geografische spreiding zijn ontleend aan het familienamenprogramma van A. Marynissen en P. Bijmens⁽¹⁾. We beperken ons tot een aantal duidelijke voorbeelden.

Bleux :

op een block voir syn doir geleghen, 1486, KAB 5122, 3r; *brigida op de blueck, 1564, SL 72, 498r. Blok* (Middel Neder-

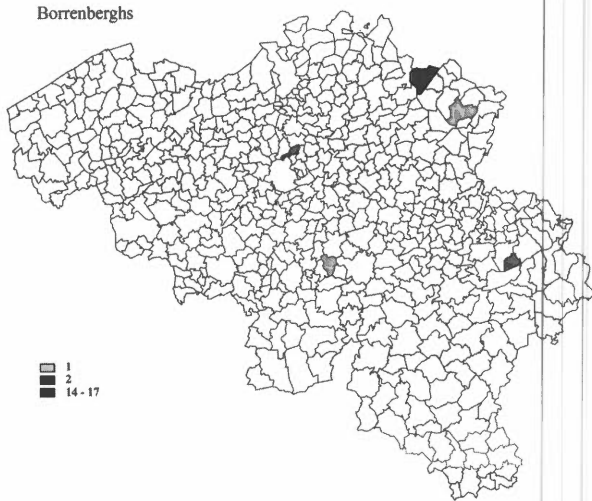
⁽¹⁾ Het computerprogramma werd door P. Bijmens in 1990 ontwikkeld en daarna door hem nog herhaaldelijk aangepast.

lands *beloke*) betekent 'beloken, omsloten land'; umlautsvorm *bleuk* (mv.). *Blo(o)k* is een in Midden- en West-Limburg zeer verspreide benaming voor individuele, uit de heide ontgonnen en rondom geheinde percelen. De familienaam *Bleux* komt zeer veel voor in de streek van Lummen en Koersel.

Borrenbergs :

bornberge, 1652, AM, Prekadastrale kaart van de Voogdij. Op de aflopende westrand van het Kempens Plateau en de slenk van Mol-Rauw is het niveauverschil opmerkelijk. Op de dalhelling, op de grens van Lommel, Mol en Luyksgestel, kwam het kwelwater aan de oppervlakte en ontstond er een brongebied. Mnl. *born* 'bron, fontein' (MW).

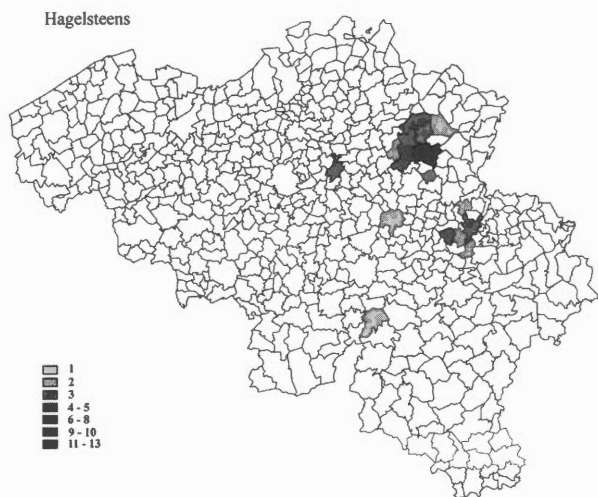
Exelmans :

Als herkomstnaam op *-man* nog bewaard. Andere, in middeleeuwse bronnen voorkomende *man*-namen zijn *Achelmans*, *Balemans*, *Heusdenmans*, *Molmans*... *Exelmans* is zeer verspreid in de streek van Diest. In het nabijgelegen Webbekom lag destijds het Goed van Eksel, in 1532 o.m. bewoond door *Aert van eccle* ⁽¹⁾.

Hagelsteens :

by hagelsteen onder lummen, 1593, SL 98, 4r. De onder Lummen gelegen plaats verwijst naar de aanwezigheid van een stenen hagelkruis dat opgericht werd om bescherming af te smeken tegen de oogstvernielende hagelslag. Verspreide naam in Lummen.

⁽¹⁾CLAES, 1994, 75.

Holsteens :

bij hoelsteen, 1432⁽¹⁾, *Claes hoelsteen*, 1429, Molemans⁽²⁾ : id. De Holsteen van Zonhoven bestaat uit acht reusachtige zandstenen waarvan één met uitgeholde groeven. Wellicht werd hij gebruikt voor het polijsten van wapens. *Holsteens* (*Holsteyns*) komt meermaals voor in de regio Genk-Zonhoven.

Hurkmans :

aen den delishornik, 1501; *aen den delishurck*, 1638⁽³⁾, Molemans-Melotte : 1979, 93). Verwijzing naar de ligging van de nederzetting op een hoek. Mnl. *hornic*, *hor(ri)(c)k*, *hurk* : 'hoek van land, hoek van straat'. Varianten zijn *hor(ring)* en *hoenrik*. De Delishurk ligt in Valkenswaard.

⁽¹⁾ MOLEMANS, 1982, 422.

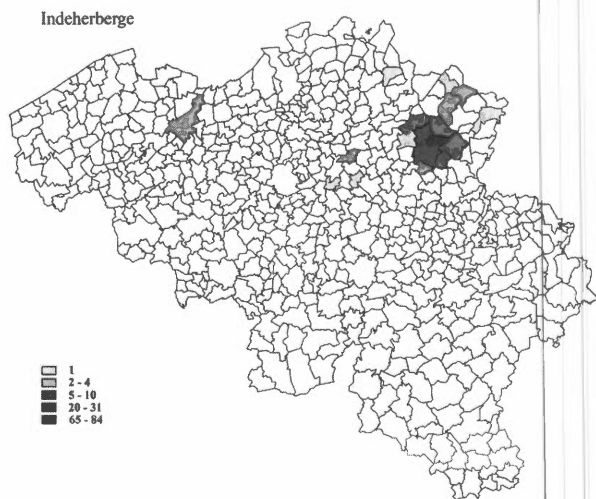
⁽²⁾ *Id.*

⁽³⁾ MOLEMANS-MELOTTÉ 1979, 93.

Hurkmans komt voornamelijk in Lommel, ten zuiden van Valkenswaard, voor.

Indeherberge :

bonne lants gelegen aen gheen herberge 1436⁽¹⁾. Plaatsnaam in Zonhoven. *Herberg* heeft zowel betrekking op land als op een huis. Cf. Mnl. *herberch* : '(nacht)verblijf, woning, herberg' (MW III, 30-353). In Zonhoven komt de familienaam al zeer vroeg voor : *Claes in die Herberch*, 1438 (Molemans : 1982, id.). *Indeherberg* is er nu nog zeer verspreid.

Kelchtermans :

Kalchteren, 1228⁽²⁾; *Kelchteren*, 1500, HS, 7, 204; op den hof tot *kelchteren*, 1674, HS 9, 15. *Kelchtermans* is een *man*-naam afgeleid van *Kelchterhoef*, de abdijhoeve van

⁽¹⁾ MOLEMANS, 1982, 410.

⁽²⁾ BARBIER 1898, II, 82.

Floreffe in Houthalen. Een andere landbouwwitbating was Hengelhoef. De familienaam Kelchtermans komt nog veel voor in de omgeving van Peer.

Meelbergs :

tot merleberch ; henric van meerleberch, anna merleberghs, 1548, SL 70, 225r. Mnl. merle, marle, Oudfrans marle 'mergel', een algemene verwijzing naar de bodemgesteldheid. In deze regio wijst hij op lemig zand. De Meelberg (Merelberg) ligt op de grens van Schaffen en Molenstede. De familienaam Meelberghs komt in het telefoonboek in de zone Diest zesmaal voor⁽¹⁾.

Schillebeeks :

schildebeeck, 1468⁽²⁾. Waterloop in Beringen. Betekenis 'beek met lis begroeid' of 'beek met bodeminzinking'⁽³⁾. Schillebeeks en varianten komen nog voor tussen Hasselt en Diest.

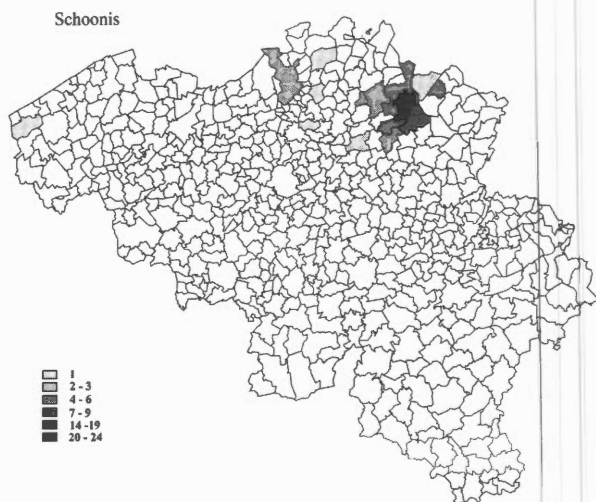
Schoonis :

*Jan scoonis, 15de eeuw, in Vorst (Antwerpse Kempen) (Debrabandere : 1993, 1260). Schonis is een gehucht van Tessenderlo. Namen met het bestanddeel schoon duiden op het laatmiddeleeuwse rooiingsproces. Het tweede deel is het verspreide hees : 'jong beukenbos, struikgewas' (Germaans *haisjo*).*

⁽¹⁾ CLAES 1983, 141.

⁽²⁾ KEMPENEERS 1982, 372.

⁽³⁾ DEBRABANDERE 1993, 1253; KEMPENEERS 1983, 59.

Swartenbroec :

zwertebroec, 1440⁽¹⁾. Plaats in Herk-de-Stad. De kleuradjectieven *zwart* en *wit* komen massaal voor als bepalend bestanddeel van een waternaam (beek, broek, rijt, ven, wijer). *Zwart* verwijst in dergelijke gevallen naar de donkerbruine, ijzerhoudende bodem of naar de donkere kleur van het water.

⁽¹⁾ RAH Schepenbank Herk-de-Stad, register 161, 5r.

Van Bael :

1160 *barle*⁽¹⁾. *Baal*, een gehucht van Tessenderlo en een deel van Tremelo. Baal ontwikkelde zich met assimilatie uit **baar-le* en **baar-lo* (cf. de dialectische benaming van Baarle-Hertog : *Baol* en van *Goorle* (Noord-Brabant) : *Gool* (< *Goor-lo*). : Germaans *bara* : «bloom, bar». De betekenis is dus 'kaal', m.a.w. 'gerooid bos'. Nog een frequent voorkomende naam in de omgeving van Tessenderlo.

Van Bogget :

Bogget : lokale variant van *Bocholt*. In het telefoonboek elfmaal opgenomen.

Vandebriel :

allodium *brile* et *caterhit*, ± 1195, AV, I, charter 15; *jan vanden bryel*, 1509; 1509, LCH 191, 266 v. *Briel*, *bruul* uit

⁽¹⁾ GYSSELING 1960, 90

Keltisch *brogilo* is een bestanddeel dat op allerlei aspecten van het landschap betrekking heeft. Hier betekent het 'laag, drassig broekland'. Het sluit aan bij het moerassige gebied van de Hechtelse Katers. De abdijhoeve De Briel in Hechtel was bezit van Averbode. Verspreide naam in West-Limburg met als uitschieters Lommel en Hasselt.

Vandecaetsbeek :

catsbeke, 1248⁽¹⁾. De *Kaatsbeek* ontspringt in Bilzen en mondt in Diepenbeek uit in de Demer. *Kaat* heeft betrekking op waterzieke gronden. Cf. de Lommelse *Kaat*⁽²⁾ en de Hechtelse *Katers*⁽³⁾. In de Rijnlandse toponymie: *Kot*: 'Schlamm, Morast'⁽⁴⁾. *Vandecaetsbeek* is zeer verspreid in het Genkse.

Van Endert :

De nederzettingsnaam *Endert* komt niet alleen voor in Beverlo, maar is ook de lokale vorm van Eindhout (gemeente Laakdal, provincie Antwerpen). Nog een zeer verspreide naam in Lommel en Overpelt.

Vyfeyken :

langs printheester op *vijf-eiken*, 1338 (Stinissen, 1998,34); op *die vijff boomen*, 1543, SL 247, 255. *Vijfeiken* is het meest zuidelijk gelegen punt van Peer. De naam wordt nog aangetroffen in Wijchmaal (deelgemeente van Peer).

Van Hamel :

henr(ic) *van hamel*, 1523, SL 66, 17v. *Hamel*: goed gelegen binnen de vrijheid van Lummen. Verspreidingsgebied: West- en Midden-Limburg.

⁽¹⁾ KEMPENEERS 1982, 87.

⁽²⁾ MENNEN 1992, 90.

⁽³⁾ MENNEN 2004, 69.

⁽⁴⁾ DITTMAYER 1963, 162. Zie ook DEVOS in: *Naamkunde* 2002, p. 217-222.

Van Mellaert :

meldelaer, 1377⁽¹⁾.

Gehucht van Lummen. *Laar* heeft in de Kempen de betekenis van 'woeste, onbebouwde gemeenschapsgrond'. Het eerste deel is *melde* (Mnl. *melde*), een «ganzevoetachtig plantengeslacht». *Meldelaer* > *Mellaar* met progressieve assimilatie.⁽²⁾ Zeer verspreid tussen Leuven en Diest.

Van Den Eerdewegh :

henric *van den eertwech*, 14de eeuw, kop. 15de eeuw, ARAB 44798, 48v; dierick *opden eertwech*, 1517, SL 66, 162v; *den eerdenwegh* oft gemijnen aerdt, 1735, SL 110, 265r. *Eerd*: 'aard' met de specifiek Kempense betekenis van 'gemeentelijke woeste grond, uitgestrekte weideplaats voor schapen'. Bedoeld wordt de weg die naar deze heidegronden leidde. De naam komt nog voor in West-Limburg en het oostelijke deel van de Antwerpse Kempen.

Van Dikkelen :

te decloe, 1434, *te dickel*, 1443⁽³⁾; geertruyt *van dickel*, 1521, SL 66, 14v. Dikkelen is een plaats in Zolder. *Dik*: 'dicht begroeid' zoals in Duits *Dickicht* 'kreupelhout, struikgewas'. Het tweede deel is *lo* 'bos'. Als familienaam vrij frequent in Zonhoven.

Van Otterdijck :

De *Otterdijck* ligt in Sint-Huibrechts-Lille. Het eerste deel heeft geen betrekking op het dier, maar is een persoonsnaam. Cf. Jan *otten*, 1471; henrick *notten*, 1515, *aen den otten dijck*, 1543; *den notten dijcx bamp*, 1601⁽⁴⁾. *Otten-*

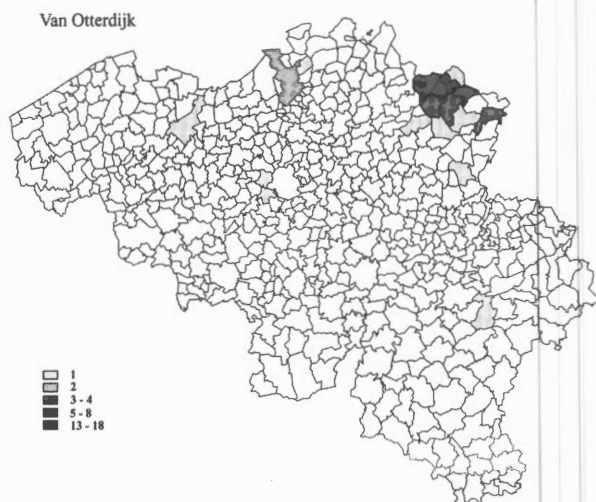
⁽¹⁾ MOLEMANS 1973, 294.

⁽²⁾ Mogelijk is ook een verwijzing naar de gemeente Meldert (bij Lummen) (DEBRABANDERE 1993, 959); de oudste vormen hiervan zijn echter 1155: *Melderd* en 1183: *Melder* (TW).

⁽³⁾ MOLEMANS 1982, 3.

⁽⁴⁾ MOLEMANS 1976, 156.

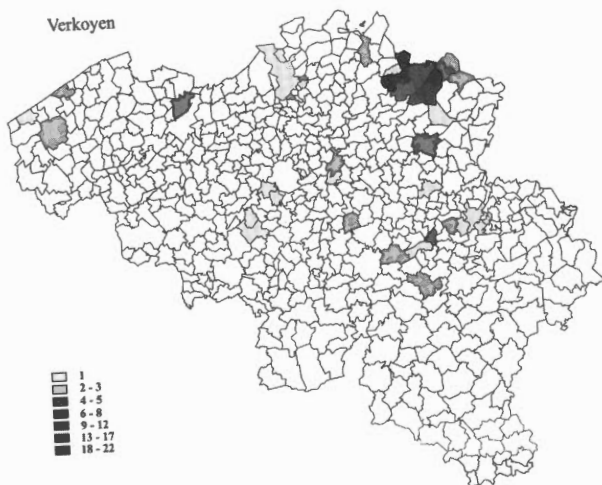
dijk > *Otterdijk* met n/r-wisseling. De familienaam is niet ongewoon in Noord-Limburg.

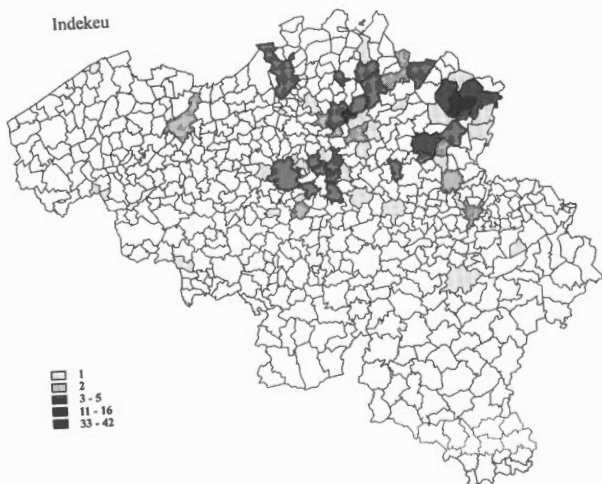
Ten slotte nog twee typische namen voor de streek die in verband staan met de vroegere schapenteelt. Aan de rand van de heide werden destijds gemeenschappelijke schaapskooien opgetrokken om de dieren te laten overnachten. Elk Kempens dorp had een of meer kooien. Het aantal toponiemen met *kooi* als eerste lid is dan ook legio. Tegenover West-Limburgs *kooi* 'schaapskooi' staat Oost-Limburgs *keu*. Dit fonologisch onderscheid heeft respectievelijk geleid tot de familienaam *Verkoyen* (< *Vanderkoyen*) en *Indekeu*.⁽¹⁾

⁽¹⁾ Let ook op het morfeemgeografisch onderscheid tussen West-Limburgs *Ver* (< *Vander*) en Oost-Limburgs *In*. In het oosten van de Limburgse Kempen zijn familienamen met *aan*, *op*, *in* behouden en is het aantal *van*-namen gering.

Verkoyen

Indekeu

Literatuur

- Barbier, V. (1892), *Histoire de l'Abbaye de Floreffe de l'Ordre de Prémontré*, Namur, 1892, 1-2.
- Claes, F. (1983), «Herkomstnamen en immigratie in Diest tot 1400», in : *Naamkunde* 1983 (30), p. 79-143.
- Claes, F. (1994), *Toponymie van Webbekom. Nomina geographica Flandrica*, Leuven, 1994.
- Devos, M. (2002), «Betekenis en motivering van enkele diernamen in de microtoponymie», in : *Naamkunde* 34 (2002), p. 205-224.
- Dittmaier, H. (1963), *Rheinische Flurnamen*. Bonn.
- Gysseling, M. (1960), *Toponymisch Woordenboek van België, Nederland, Luxemburg, Noord-Frankrijk en West-Duitsland*, I-II, Tongeren.
- Kempeneers, P. (1982), *Hydronymie van het Dijle- en Netebekken*, 4 delen. Proefschrift Leuven, 1982.
- Kempeneers, P. (1983), «Hydronymie van het Dijle- en Netebekken. Samenvatting», in : *Naamkunde* 15 (1983), p. 5-95.
- Marijnissen, A. (1994), «Limburgse Familienamengeografie», in : *Mededelingen van de VLDN*, 1994.
- Mennen, V. (1992), *Van Vriesput tot Klein Duitsland. Acht eeuwen Lommelse plaatsnamen*. Publicaties van de v.z.w. Museum Kempenland, nr. 10.
- Mennen, V. (2003), «Landschap en bewoning in en rond Herk-de-Stad in het licht van de plaatsnamen», in : *Mededelingen VLDN* 5 (2003), p. 43-70.
- Molemans, J. (1973), «Bijdrage tot de bewonings- en ontginningsgeschiedenis van de Limburgse Kempen, voornamelijk in het licht van de namenvoorraad», in : *Naamkunde* 5 (1973), p. 270-332.
- Molemans, J. (1976), *Toponymie van Sint-Huibrechts-Lille. Nomina Geographica Flandrica*, Leuven-Brussel, 1976.
- Molemans, J. (1982), *Zonhoven. Historisch-naamkundige studie*. Uitgegeven door het Gemeentebestuur.
- Molemans-Melotte, (1979), *Toponymie van Valkenswaard*. Uitgegeven door de Stichting Brabants Heem. Monografie I.
- Stinissen, J. (1998), *Geschiedenis van Peer in de Middeleeuwen en de Nieuwe Tijd*. Peer, 1998.

Van Keymeulen, J. (2001), «De 430 frequentste Vlaams-Brabantse namen», in : VAN DE STREEK. *Dialectenboek 6*. Stichting Nederlandse dialecten, Groesbeek 2001, p. 285-302.

Van Loon, J. (1981), *Morfeemgeschiedenis en -geografie der Nederlandse toenames*, Handzame, 1981.

Afkortingén

AM	Archief van de Voogdij Mol.
ARAB	Algemeen Rijksarchief van België.
AV	Abdijarchief van Averbode.
KAB	Kerkelijk Archief van Brabant.
LCH	Rijksarchief van Luik. <i>Chambre de Comptes</i> .
RAH	Rijksarchief van Hasselt.
SL	Schepenbank van Lummen. <i>Buitenbank</i> .
SLH	Schepenbank van Lummen. <i>Heerlijkheid Lummen</i> .

Vic MENNEN